

Innvandring i Norge – historiske avtrykk

Innvandring i Norge – historiske avtrykk, er tittelen på dette foredraget. Nøkkelordet her er jo avtrykk – og avtrykk betyr spor, fordypninger, linjer, preg. Hvordan har innvandringen preget norsk historie? Det er selvsagt et altfor svært tema for et kort foredrag, og derfor har jeg valgt å gjøre et par brutale avgrensninger. Både tematisk og kronologisk: Når det gjelder innvandringen i Norge *generelt*, så har jo det store verket *Norsk innvandringshistorie* – som Knut Kjeldstadli var redaktør for – gitt en både bred og dyp innsikt i hvordan den har satt avtrykk i samfunnet gjennom 1100 år. Jeg ser ikke noen grunn til å gjenta eller gi et resymé av det som står der.

I stedet vil jeg rette oppmerksomheten mot en mindre del av historien, den lokale historie, som jeg representerer, og jeg vil primært se nærmere på den lokalhistoriske forskningen innenfor den siste generasjonen – altså de sist 30 årene – grovt sett den perioden da innvandringen til Norge har vært på sitt største, og da den varig har skapt en mer sammensatt, mer mangfoldig befolkning i Norge. Mitt spørsmål er altså mer presist: Hvilke avtrykk har innvandringen satt i norske lokalsamfunn og norsk lokalhistorisk forskning i den siste generasjonen?

Mange oppfatter kanskje lokalsamfunnets historie og lokalhistorien som den minst viktige og minst interessante del av historiefaget. Det er utvilsomt en seiglivet fordom som henger igjen fra historiefagets egen opprinnelse. Som mange av dere sikkert vet, oppsto jo det moderne historiefaget som en del av nasjonsbyggingen på 1800-tallet, og dermed kom faget til primært å handle om nasjonens historie, rikets eller statens historie. Også den moderne norske lokalhistorien oppsto – merkelig nok – som et biprodukt av den nasjonale historie. Det var ut av *det lokale samfunnet* den moderne norske nasjonen hentet sin første helteskikkelse – den norske bonden. Det var det lokale samfunnet som ga håndfaste fakta, historisk empiri, til å underbygge det nasjonale prosjektet. Og det var den lokalhistorien som ikke minst var med på å underbygge en sentral påstand i den nasjonalistiske historiskrivningen, nemlig at ”Norge har fra umindelige tider været bebygget av nordmændene.”

Det norske nasjonale prosjektet hadde med andre ord en etnisk dimensjon, i likhet med de fleste andre nasjonsbyggingprogrammer fra 1800-tallet. Og lokalhistorien ga på 1900-tallet

substans til denne dimensjonen, gjennom de mange og bindsterke ættehistorier, gårds- og slektshistorier, som var et viktig resultat av den lokalhistoriske bevegelsen, og som på et meget konkret vis knyttet den etniske nordmannen sammen med bonden, slekten, blodet, jorden og historien. Paradoksalt nok kan vi altså si at lokalhistorien ble skapt for å tjene nasjonen, for å tjene påstanden om at det var bøndene som skulle styre landet, og at nasjonen fra alders tid hadde bestått av etnisk, norske nordmenn.

Alle disse dimensjonene ser vi klart illustrert i følgende uttalelse av Abraham Berge fra 1909. Abraham Berge var ingen hvem som helst. Han var en sentral Venstre-politiker, statsråd i flere omganger, og statsminister fra 1923 til 1924. Da Berge fikk en av de første bygdebøkene med gårds- og slektshistorie i hånda, grep han pennen begeistret og skrev omtrent følgende til forfatteren:

Ja, dette er Norges historie, eller rettere sagt: Det norske folks historie. Slik må den bli. Opp gjennom alle dalene, inn etter fjordsidene, utover strendene og øyene må vi få granskerne ut for å samle, hva samles kan. Nå må demokratiet få folkets sagemenn. Historie og genealogi har syslet med adels- og embetsfamilier. Bondeættenes saga og stamtavler må fram i lyset, og det skal nok vise seg, at bondeguttene er kommet av 'godt folk'. (Lokalhistorien) har her en misjon, en oppgave for vår tid av nasjonal, kulturell og – politisk art. Som vi har ment og mener, at bonden skal styre landet, så er det fordi vi tror han på grunnlag av ætt, avstamning og i det mangesidige yrke på land og sjø innvunnet intelligens, har rett til styret. Deres bok hjelper oss til å forstå dette og å forstå det med hjertet. (Språket er noe modernisert)

Med et slikt utgangspunkt er det jo klart at *innvandring*, *migrasjon*, ikke kunne bli noe stort tema for norsk lokalhistorie. Og selv om denne uttalelsen falt så langt tilbake som i 1909, er det rimelig å si at denne holdningen, som en slags metodologisk anvisning, senere har klebet seg fast i norsk lokalhistorie.

For å sette det på spissen: Det normale er at folk er bofaste. Og helst at de er bønder – eller i alle fall knyttet til primærnæringene og det rurale. Både vandring og urbanitet er noe tvilsomt. Særlig det første: Vandring i lokalhistorie er blitt oppfattet som en *anomali*, har Knut Kjeldstadli sagt, bofasthet er normaltstanden.

For igjen å sette det på spissen: I den grad innvandring, migrasjon, har satt avtrykk i lokalhistorien, så er det ofte et negativt avtrykk – som kontrasten til det normale, gode lokalsamfunn, som eksisterer trygt og evig innenfor sine grenser som en gitt enhet og helhet. Den veldige interessen for lokale gårder og slekter, kan vi betrakte som det folkelige uttrykket for denne oppfatningen. Kanskje kan vi betrakte idealet om å skape *totalhistorier*, som et akademisk uttrykk for det samme. Idealet om totalhistorie har stått sterkt innenfor lokalhistorie. Rent konkret innebærer det at historien om det lokale samfunnet skal romme alle sider ved samfunnet. Eller i en strengere utgave: At historien om det lokale samfunnet skal skrives slik at man får fram at alle sider ved samfunnet henger sammen, utgjør en helhet eller enhet. På den ene siden kan vi dermed si at den totalhistoriske ambisjonen åpner for å trekke migrasjon inn i historien – som en del av helheten. Og det er jo positivt. Men på den andre siden er det innebygd noen mekanismer i dette prosjektet, som gjør at perspektivet på vandring ofte blir litt rart – etter mitt skjønn – litt preget av at den som skriver har en implisitt forestilling om et ”Vi” – en kollektiv, bofast førsteperson, som betrakter historien og analyserer og vurderer det som skjer.

Jeg skal konkretisere dette, ved å se nærmere på lokalhistoriene for perioden fra ca. 1970 til i dag fra noen av de største innvandringskommunene i Norge. Og la meg like gjerne starte med den største – med Oslo. Oslo både var og er den suverent største migrant-kommunen i Norge: Omtrent tredjeparten av alle med innvandrerbakgrunn (i SSBs betydning av ordet) bor i Oslo. I siste bind av Oslo historie skriver forfatteren om innvandrerbefolkningen i et større kapittel som har tittelen: Nye livsstilsminoriteter og nye livsmønstre. Inngressen til kapitlet er interessant, fordi den avspeiler en veldig typisk måte å lage fortellinger om innvandringen i norsk lokal historie, ja – ikke bare der forresten, også i nasjonal historiskrivning har dette narrativet hatt gjennomslag. Forfatteren skriver:

”I 1967 kom hippiene til hovedstaden. Der de plasserte seg i Slottsparken og ved undergrunnsbanen, gjorde de et voldsomt inntrykk på byens borgere. De var norske, men brakte med seg noe fremmed. De utfordret, ved sine meninger, sitt utseende og sin livsstil. Etter dem fulgte andre ungdomsopprørere. Omtrent samtidig begynte innvandrere med mørk hud å dukke opp i byen. Ungdomsopprørerne og de nye innvandrerne var nesten på alle vis ulike. Og likevel: Hver på sin måte utfordret de godtfolks forestillinger og forandret menneskene og livet i byen.”

Det spennende med dette narrative, denne måten å fortelle på (for det er faktisk en *måte* – en fast form som gjentas av andre fortellere) ligger på flere plan. For det første er denne fortellingen formet ut fra et bestemt samlende og meningsskapende perspektiv: Et kollektivt ”Vi”. Det er utsiktspunktet til ”byens borgere” vi ser samfunnet fra, det dreier seg om byens ”godtfolk”, de etablerte, de fastboende. Perspektivet er altså et fiktivt ”Vi” mot ”de andre”, ”de fremmede” enten de andre eller de fremmede er hippier, ungdomskulturer eller migranter.

For det andre, og i forlengelsen av dette, bunter fortellingen sammen en rekke fenomener som det er vanskelig å få øye på at har noe realhistorisk med hverandre å gjøre: Hippier som eksperimenterer med alternativ livsstil og dop i Slottsparken i den ene enden av fortellingen, muslimske innvandrere fra Pakistan og katolikker fra Sør-Europa i den annen.

Slik som jeg leser dette, er denne måten å skrive på – nettopp et forsøk på å få den totalhistoriske ligningen til å gå opp. For den totalhistoriske ambisjonen gjør at vi må lete etter perspektiver som påtvinger samfunnet en indre enhet og helhet. I dette tilfellet er det altså det besteborgerlige ”Vi” som blir den forestilte enheten. Nå må jeg jo i sannhetens navn skynde meg å si at forfatteren Edgeir Benum er den første til å erkjenne dette. Han slår fast at disse gruppene på alle vis var ulike. Men likevel – på tross av denne erkjennelsen konstruerer han fortellingen i samsvar med det besteborgerlige ”Vi”. Det er godtfolks perspektiv som styrer fortellerstemmen i boken, og dermed blir utsagnet om ulikhet underordnet en fortelling om at alle disse fenomenene fløt sammen til ett eneste stort flimmer av bevegelse og uro eller forstyrrelse i bysamfunnet.

En lignende tilnærming finner vi i Trondheims historie. Her er innvandring behandlet i et kapittel som heter ”Men inni er vi like?”. I anslaget – altså første setning – introduserer forfatteren sitt tema slik:

”I tida etter andre verdenskrig har det skjedd grunnleggende forandringer både med tingene vi omgir oss med og tankene vi skal forholde oss til. For hvert tiår fikk vi flere varer å velge i, og mer penger å kjøpe varene for. På 1950-tallet kom rocken og Coca Colaen, på 1960-tallet fjernsynet, bilene og folketrygda. På 1970-tallet fikk vi oljepengene og protestbevegelsene; i neste tiår kom PC-en, jappene og flyktningene...”

Igjen ser vi hvordan et tenkt, kollektivt subjekt – et ”Vi” – grupperer sammen en masse fenomener som lite har med hverandre å gjøre. Og kanskje var det slik det faktisk så ut for noen i Trondheim på 1980-tallet, fra et slags omforent, besteborgerlig ”Vi”-ståsted. Men – jeg har vondt for å tro at dette er flyktningenes perspektiv; de så seg neppe som en del av en bølge utenfra som skyllet både PC-er og japper inn i Trondheim.

La oss reise fra Midt-Norge til Sørlandet. Til Kristiansand. Også i Kristiansands historie er fortellermåten ganske lik. Men utgangspunktet er et annet, nemlig oppløsningen av eller i alle fall tilbakegangen for sørlandspietismen. Forfatteren ser ikke dette i et negativt ”rise- and fall-perspektiv”, men i et mangfoldslens. Byen blir kulturelt sett mer mangfoldig, på godt og vondt. Det er en gjennomført tvetydighet i framstillingen. Et tvisyn på alt. Også innvandringen ses i tvisynets lys, men – slik jeg oppfatter – vipper framstillingen over til å bli veldig problemorientert, samtidig som perspektivet er ”kristiansanderne” – det bofaste ”Vi” – som opplever en bølge av endring. Bruken av ordet ”fremmedkulturell” preger dessuten mye av framstillingen og understreker det problematiske. Jeg siterer fra et typisk avsnitt:

”Mange flyktninger ble gående uten jobb. Arbeidskontoret betvilte riktignok at alle disse ledige egentlig var reelle arbeidssøkere. Distriktsarbeidssjef Mons Tveit hevdet høsten 1992 at mange flyktninger foretrakk sosialstøtte fremfor arbeid, noe som utløste en storm av protester (...) I landssammenheng har denne gruppen greid seg dårligere i skoleverket og i arbeidslivet. Uforholdsmessig mange har havnet på sosialhjelp eller blitt uføretrygdet.”

Det bildet som tegnes her, er nedslående, men også karakteristisk – fordi det på mange måter samsvarer med bildet som lokale arkiver – altså det lokale, offentlige kildematerialet – i framtiden vil tegne av innvandringen fra 1970-årene. Som Ellen Røsjø ved Oslo byarkiv har påpekt, er kildematerialet på kommunenivå dominert av *myndighetenes* møte med migrantene. Og dette møtet er veldig problemdominert. Kildene er preget av de vanskelige situasjonene. Det er mapper i etatsarkivet til flyktning- og innvandreretaten, det er materiale fra helse-, fra skole- og fra sosialhjelpsetaten. Vi kan fastslå, sier Røsjø, at nye minoriteter er overrepresentert i samfunnsminnet som sosialklienter på grunn av utvalgsmetoder for kassasjon og underrepresentert ellers. For å skape en motvekt og balanse i forhold til dette, har Oslo byarkiv satt i gang en veldig viktig innsamling av kildemateriale fra innvandrersorganisasjoner. Prosjektet – som heter Oslo multikulturelle arkiver – har resultert i

at en rekke organisasjoner har avlevert arkivmateriale, som vil være med på å gi et annet ”Vi-perspektiv” på innvandringen i Oslo.

Vi beveger oss videre. Den nest største innvandrerkommunen i Norge i dag er Drammen. Men Drammen har ingen helhetlig lokalhistorisk framstilling av den typen Oslo har som vi kan sammenligne med, dermed migrerer vi i stedet østover, til Oslos nærmeste nabokommune på Romerike, nemlig Lørenskog. Lørenskog har en totalhistorisk fortelling av Oslo-typen. Den er skrevet av meg. Og jeg kan bare ydmykt slå fast at den rammes av akkurat samme kritikk som Oslo-historien: Også der er det *vi* mot *dem*, det er alle *innenfor* mot alle *utenfor*, vi *bofaste* mot *vandrerne*, vi *normale* mot alle de *fremmede*. Det er kort sagt lite jeg er stolt av når jeg ser tilbake på det.

Et lite forsvar: Denne boka skrev jeg på slutten 1990-årene. Den gang hadde ikke mer enn 5/5,5 prosent av befolkningen Lørenskog bakgrunn som innvandrere. I dag er tallet over 17 prosent. Men selvsagt er dette et patetisk dårlig forsvar: Poenget her er jo ikke størrelsen på befolkningen, men mitt perspektiv. Og det verste er at jeg – i motsetning til de andre forfatterne jeg har nevnt – fikk en sjanse til å gjøre dette om igjen og forbedre framstillingen. For en tid tilbake fikk jeg nemlig i oppdrag å lage en slags oppfølgerbok til den forrige. Da jeg gjennomførte dette nye oppdraget, forsøkte jeg riktignok å løsrive beskrivelsen av innvandrerbefolkningen fra spenningen mellom det lokale ”Vi” og ”De fremmede”. Men jeg gikk i en annen felle, kan jeg se nå i ettertid. Jeg gikk i det jeg vil kalle *kvantifiseringsfella*. Det er så utrolig mange kvantitative kilder knyttet til nyere innvandring. Hvis vi går inn på SSBs nettsider finner vi vidtfavnende statistikker ned på kommunenivå om innvandrere, hvor de bor, hvor mange de er, når de kom, hva slags utdannelse de har, hva de driver med, hva de tjener osv, osv. Når det gjaldt Lørenskog, kunne jeg i tillegg la framstillingen hvile tungt på en rapport som var utarbeidet av IMDI, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet om innvandrerne i Lørenskog spesielt og komparativt, sammenlignet med andre kommuner.

I denne fantastiske mengden av kvantitative kilder tror jeg helt sikkert at det ligger en felle for andre enn meg, en felle for alle framtidens historikere. Det kvantitative materialet begynner å bli så stort, så variert – og så lett tilgjengelig – at det er dette vi primært vil gripe til når vi skal skrive om migrantbefolkningen. Det spår en veritabel tallorgie i framtidens lokalhistoriske helhetsframstillinger. En kvantifiseringsfest.

Hva er det vi taper da? Eller spurt på en annen måte, som peker direkte inn i det prosjektet som samler oss her i dag: Hvilke andre kilder eller typer av kilder trenger vi i tillegg for å kunne tegne avtrykkene av den store migrasjonen til vårt land i den siste generasjonen på en troverdig og dekkende måte?

For å gi svar på det, skal vi migrere enda litt videre, til enda en lokalhistorisk totalhistorie, fra enda en av de største innvandrerkommunene i Norge i dag, nemlig Fredrikstad.

Fredrikstad bys historie ble utgitt omtrent samtidig med Oslos historie, i 1993, men noen år før Trondheims historie, Kristiansands historie og Lørenskogs historie. Det er altså omtrent samtidige publikasjoner vi snakker om.

Forfatteren av Fredrikstads historie heter Ivo de Figueiredo. Hans hovedperspektiv er slående forskjellig fra alle oss andre – nemlig åpenhet mot verden og et flytende ”vi”, som snart beveger seg i én retning, snart i en annen. Men det mest forskjellige er likevel valget av kildemateriale; det er der nøkkelen til valg av ståsted ligger og nøkkelen til selve fortellingsmåten. Her er ingressen:

”Det første han la merke til var stillheten. Hvor var alle menneskene? Gatene var tomme, skolen han skulle begynne på lå øde, enda det var tidlig på ettermiddagen. Lite visste Nasir om nordmenns levevis. For selvsagt var det mennesker på Nabbetorp. Men de var innendørs, samlet rundt kjøkkenbordene, fordypet i kjøttgryter og ertesuppe. Nasir hadde ankommet sitt nye hjem ved middagstider. I hjembygda i Pakistan hadde det vært liv og mennesker overalt. Der foregikk det meste utendørs, i gatene og på torvet. Han hadde sjelden vært alene, alltid var det folk. En buss passerte unggutten der han trasket oppover Narntegaten. En gammel dame steg av. Hun kikket hastig mot ham, smilte usikkert, samlet bæreposene om seg og strevde inn en sidegate. Bussen forsvant i en støvsky. Han kunne høre motorduren lenge etter at den var tapt av syne.”

Senere følger historien om Nasir. Om hvordan han og faren kom til Fredrikstad i 1974. Om alle de andre 1100 som kom fra mer enn 50 forskjellige nasjoner. Det spennende her ligger i perspektivet. Det er den som kommer utenfra og som ser inn i sitt nye nærsamfunn vi følger. Her er det ikke et massivt og bofast ”Vi” som angir utsiktspunktet og skaper meningen i det

som fortelles. Det er migranten selv. Dermed brytes den totalhistoriske rammen. Og vi får en åpnere lokalhistorie.

Men – det er ett men også her. Eller rettere sagt: Det er to. Det ene og minst alvorlige er at denne historien (etter mitt skjønn), hadde blitt enda bedre hvis det var *migrantens egen stemme* vi lyttet til. Den hører vi bare indirekte, formidlet av forfatteren. Den andre og større innvendingen er at fortellingen om Nasir er *fiktiv*. Den bygger riktignok på et intervju med en norsk-pakistaner av kjøtt og blod, men personen Nasir i seg selv har aldri eksistert. Dette reduserer selvsagt kildeverdien, men fortellingen som fortelling angir likevel en retning, som jeg tror det er viktig å bevege seg henimot. Og her er vi framme ved noe av dette kursets mening og formålet med prosjektet *Mangfoldige minner*:

Gjennom dette kurset tar vi sikte på å skolere dere som er her til å være med på å samle inn det manglende mellomledd i framtidens kildetilfang. Offentlige institusjoner og arkiver vil – etter alt å dømme – gi oss et fantastisk flott kvantitativt kildemateriale, de vil også gi oss materiale som gir oss muligheter til å se bredt og dypt inn i innvandringens problemer og utfordringer, sosialt, juridisk; de vil dessuten skape kildemateriale som gjøre det mulig å studere holdninger, politikk, ideologi; gjennom slike utmerkede prosjekter som Oslo byarkivs innsamling av ”multikulturelle” privatarkiver vil vi dessuten ha mulighet til å se hvordan grupper har organisert seg, tenkt og handlet i samfunnet. Men – det vi fortsatt vil mangle er kanskje kilder av mer kvalitativ karakter, kilder som gir tilgang til innvandreres egne stemmer, egne opplevelser, kilder som bringer oss inn i de rom eller opp på de arenaer der den muntlige overlevering fra generasjon til generasjon foregår. Det er kilder av denne typen vi trenger:

Jeg har opplevd en del kultursjokk. I barnehager jeg har jobbet i, for eksempel. Barna gråt. De ble ikke tatt opp. ”Hvorfor det?” spurte jeg. ”Nei, de lærer seg å bli selvstendige og sterke”. ”Jeg skjønner ikke dette. Kan du forklare det for meg?” ”Nei, hvis du lar barna gråte så kan de trøste seg selv! De blir ikke avhengige av å bli trøstet av andre.” ”Å ja, det er galt å bli trøstet av andre?!” Mens jeg automatisk bare løp, og ville trøste. Og jeg husker første gangen jeg hørte noen drikke på Bryggen. Min mor ville ringe politiet, for hun trodde det skjedde noe kriminelt. Vi bodde litt oppe i høyden, og det kom skrekkelige lyder fra Bryggen. Så vi ville ringe politiet. Jeg husker ikke om de faktisk gjorde det eller ikke. Men så oppdaget vi jo etter hvert at det

var bare noen som drakk! I hvert fall i min familie i Chile, så ble folk som drakk sett på som klovner nesten. De som drakk seg fulle ble ikke respektert. Men man kunne drikke vin og slikt, og barna var med. De lå ofte og sov inne på rommene mens de voksne hadde fest. Det er en ting jeg har savnet mye. Man blir mer avhengig av å ha barnevakt. Jeg føler meg ufri, for jeg har ikke den der muligheten til å ta med barn overalt, slik som man har i Chile. En gang tok jeg med vin på en piknik, og det ble uglesett, fordi det var barn til stede. Da tenkte jeg ”Wow, for et kontrastfylt land!” (<http://www.mangfoldigeminne.no/Members/idapida/fra-santiago-de-chile-til-sorlandet-bergen-og>) .

Det er slike kilder vi trenger mer av. Og det er slike kilder mangfoldige minner gir. Slike kilder vil gi det lokalhistoriske ”Vi” andre og rikere perspektiver.

Litteratur:

Alsvik, Ola: *Historien om Lørenskog*. Myter og mennesker 1900-1990, Lørenskog kommune 1998

Alsvik, Ola: *Gjennombrudd, fortvilelse og hardt arbeid*, Lørenskog kommune 2008

Benum, Edgeir: *Oslos bys historie*, b. 5, Byråkatiens by, J.W. Cappelens forlag 1994: s. 410-428

Djupedal, Reidar: ”Jacob Aaland og bygdesoga. På hundreårsdagen for hans fødsel”, i *Heimen* 1966: s. 406

Figueiredo, Ivo de: *Fredrikstad bys historie VI*, mot et nytt årtusen 1964-1993, Fredrikstad kommune 1999: s. 283-286

Kjeldstadli, Knut: ”Bufaste og nykommere – innflyttere og innvandrere i norske lokalsamfunn”, i Ola Alsvik (red), *Kulturmøter*, Norsk lokalhistorisk institutt 2004.

Kjeldstadli, Knut (red.): *Norsk innvandringshistorie*, bind 1-3, Pax forlag 2003

Kjeldstadli, Knut: *Sammensatte samfunn. Innvandring og inkludering*, Pax forlag 2008

Mangfoldige minner: www.mangfoldigeminne.no

Sandvik, Pål Thonstad: *Kristiansands historie 1945-1999*, Sparebanken Pluss 1999: s. 626-635.

Slettan, Dagfinn og Ola Svein Stugu (red.): *Det nasjonale i det lokale, det lokale i det nasjonale*, KULTs skriftserie nr. 92, Norges forskningsråd 1997

Stugu, Ola Svein: *Trondheims historie 997-1997*, b. 6, Kunnskapsbyen 1964-1997, Universitetsforlaget 1997: s. 312-330.